

С. Т. Золотухіна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

О. М. Іонова

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін
у дошкільній, початковій і спеціальній освіті
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

С. Є. Лупаренко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

АКТУАЛЬНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлюються провідні й актуальні цінності, що виступають основою розвитку сучасної європейської освіти. Розкрито основні європейські документи, що визначають актуальні цінності системи освіти країн Європи, зокрема: Декларація прав людини (1948), Декларація ЮНЕСКО та Комплексні рамки дій з виховання в дусі миру, прав людини та демократії (1995), Рамкове рішення ЄС про боротьбу з расизмом та ксенофобією та інші юридичні засоби боротьби з расизмом (2008), Хартія Європейського Союзу про основні права (2000); Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини (2010), Декларація про сприяння громадянству та загальних цінностей свободи, толерантності та недискримінації через освіту (2015). Підкреслюється, що країни Європи спираються на ліберальні цінності, що стають основою системи освіти європейських країн і розвитку європейського співтовариства. Схарактеризовано провідні цінності, що визначають розвиток європейської освіти, як-то: демократія (участь громадян у житті суспільства; демократична політика; демократичне суспільство), толерантність (толерантні особисті стосунки; толерантність до різних соціальних та культурних груп; інклюзивне суспільство), національна й міжнародна орієнтація, рівність для всіх людей, антирасизм та недискримінація, представництво та верховенство права, людська гідність, права людини, солідарність, свобода, гуманізм, міжособистісні стосунки, мир і міжнародне взаєморозуміння, міжкультурна освіта, екологічна обізнаність тощо.

У статті підкреслюється, що наявні тенденції до глобальної інтеграції та мобільності в освіті, культурно-змішаний або гібридний характер європейського суспільства не передбачають скасування національних відмінностей різних країн заради європейської ідентичності. Навпаки, важливою визнається цінність історичного розвитку кожної європейської країни, кожної нації, збереження їх унікальності, підтримка культурного та мовного різноманіття, формування єдності в різноманітності.

Ключові слова: цінності, освіта, європейська освіта, демократія, толерантність, права людини.

Постановка проблеми. Сучасна європейська освіта ґрунтується на низці цінностей, що є актуальними повсякчас і визначають формування гармонійної, різнобічної особистості, здатної жити і діяти на основі цих цінностей. Серед провідних європейських цінностей є демократія, толерантність, права людини, гуманізм тощо [17]. Їх виховання розпочинається ще в ранньому дитинстві у спілкуванні з батьками й оточенням і продовжується вже у спеціально організованому освітньому процесі закладів освіти, кожен з яких транслює цінності через організацію взаємодії всіх учасників освітнього процесу, формування сприятливого освітнього середовища (демократична шкільна культура, інклюзивне середовище), вивчення цін-

нісно-орієнтованих навчальних предметів, інтеграцію взаємопов'язаних навчальних дисциплін, позашкільну діяльність тощо.

З огляду на вищезазначене важливим є визначення і характеристика тих цінностей, які лежать в основі сучасної європейської системи освіти, що є пріоритетними цінностями і для системи освіти в Україні, детермінують організацію освітнього процесу в усіх закладах освіти та значною мірою впливають на розвиток особистості (особливо її духовної сфери).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно підкреслити, що аксіологічні засади розвитку сучасної системи освіти вивчають як вітчизняні науковці, так і європейські вчені.

Зокрема, Р. Винничук, Л. Кравченко [2], Н. Ткачова [5] досліджують реалізацію аксіологічного підходу у вітчизняній педагогічній науці та практиці; О. Базалук, О. П. Кравченко і Л. М. Харченко [1] розкривають цінності та аксіологічні основи системи освіти в Україні, загалом; К. Левківська [4], Т. Калюжна, О. Уваркіна [3] вивчають ціннісні засади діяльності закладів освіти.

Щодо європейських науковців, то D. Bunikowski [6] вивчає систему цінностей в контексті європейської культури; S. Drelich [8] досліджує загальні аксіологічні засади європейського суспільства; I. Groot, V. Stolk, W. Veugelers [17] розкривають особливості формування провідних цінностей особистості в освітньому процесі закладів освіти Європи. Низка науковців вивчає специфіку формування окремих цінностей особистості, зокрема: екологічної обізнаності (I. Mihajlović [10]), міжкультурної освіти (P. Angelides, D. Faas, Ch. Hajisoteriou [11]), солідарності (A. Grimmel [12]), міжособистісних стосунків (S. Avgitidou, A. Brighi, P. Kutnick [14]), рівності і недискримінації (Ch. McCrudden, S. Prechal [15]) тощо.

Утім, питання характеристики актуальних цінностей сучасної європейської освіти, загалом, не стало предметом комплексних досліджень, що і зумовило цей науковий пошук.

Мета статті. Головною метою цієї статті є висвітлення провідних та актуальних цінностей, що виступають основою розвитку сучасної європейської освіти.

Виклад основного матеріалу. Основними європейськими документами, що визначають актуальні цінності системи освіти країн Європи, є: Декларація прав людини (Universal Declaration of Human Rights (1948)); Декларація ЮНЕСКО та Комплексні рамки дій з виховання в дусі миру, прав людини та демократії (UNESCO Declaration and Integrated Framework of Action on Education for Peace, Human Rights and Democracy (1995)); Хартія Європейського Союзу про основні права (The Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000)); Рамкове рішення ЄС про боротьбу з расизмом та ксенофобією та інші юридичні засоби боротьби з расизмом (Framework Decision on combating racism and xenophobia and other legal means to combat racism (2008)); Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини (Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (2010)); Декларація про сприяння громадянству та загальних цінностей свободи, толерантності та недискримінації через освіту (Declaration on Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education (2015)) тощо. У цих документах зауважується, що європейські країни спираються на ліберальні цінності, що ста-

ють аксіологічною основою європейської освіти і, загалом, розвитку європейського співтовариства.

Серед провідних цінностей, що визначають розвиток європейської освіти, є такі [2; 4; 6; 7; 8; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17]:

– демократія. Її компонентами є: участь громадян у житті суспільства (активна участь у різних політичних, соціальних заходах; знання про політику та політичні установи; знання про різні рівні управління; готовність до участі в політичному житті країни; активна участь у житті громади), демократична політика (знання про демократію та демократичні інститути; демократичне ставлення; знання про демократичний і авторитарний режими; навички критичного аналізу політики; навички участі в дебатах; готовність і вміння приймати рішення) і демократичне суспільство (позитивне ставлення до свободи слова; схильність до досягнення консенсусу; навички розв'язання громадянських питань; балансування між свободою та рівністю; прагнення зробити суспільство більш демократичним, справедливим та інклюзивним) [17];

– толерантність, що передбачає спільне життя різних людей та прийняття інших людей і включає: толерантні особисті стосунки (соціальні компетенції; емпатія; міжособистісні контакти; шаноблива поведінка у громадських місцях); толерантність до різних соціальних та культурних груп (толерантність до людей з різних соціальних та культурних груп; етнічне різноманіття, релігійна свобода, статеві відмінності; повага до прав меншини; взаємодія з іншими соціальними та культурними групами; навички сприяти прийняттю рішень у різних групах або громаді; толерантність різних точок зору); інклюзивне суспільство (знання про процеси включення та виключення; знання про права людини; знання про рівність і нерівність, дискримінацію та соціальну справедливість; прагнення до зменшення нерівності, дискримінації та соціальної несправедливості; прагнення зробити громадян більш відповідальними; навички критичного аналізу суперечливих питань у цьому контексті). Європейське суспільство стає більш культурно змішаними та гібридними, і люди стикаються з більшою різноманітністю у своєму суспільстві, громаді, а подекуди – і в особистому житті [17].

Європейські освітні традиції ґрунтуються на демократії та толерантності як на керівних принципах суспільного життя та організації суспільства і політичної системи;

– національна орієнтація (знання про історію власної країни; ставлення до власної національності; знання про суперечливі питання в історії власної країни; навички критичного аналізу цих питань) і міжнародна орієнтація (знання історії Європи та Європейського Союзу; рефлексивне ставлення до політичної інтеграції в Європі; знання

про глобалізацію; знання про міграцію; знання про різні культури, релігії, світогляд; космополітична орієнтація; навички аналізу ефектів глобалізації різних країн, соціальних та культурних груп);

– рівність для всіх людей як основна європейська цінність. Рівність передбачає рівні права всіх громадян перед законом. Принцип рівності всіх людей лежить в основі всієї європейської політики та є фундаментом європейської інтеграції [15; 16];

– антирасизм і недискримінація (однакове ставлення до людей незалежно від їхньої релігії чи віри, національності, особливостей фізичного розвитку, віку тощо);

– представництво та верховенство права. Усе, що відбувається в Європейському Союзі, у тому числі у сфері освіти, ґрунтується на договорах, добровільно та демократично узгоджених країнами Європейського Союзу. Закон і справедливість підтримує незалежна судова влада [16];

– права людини – її природні права, для захисту яких упроваджено низку міжнародних правових норм [8]. Так, права людини захищені Хартією Європейського Союзу про основні права (2000). Вони охоплюють право на свободу від дискримінації за ознакою статі, расового чи етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації, право на захист персональних даних та право на доступ до правосуддя;

– людська гідність, яка виступає реальною основою прав людини. Вона є недоторканою, поважається та захищається всіма членами суспільства [16];

– солідарність, яка відіграє провідну роль в інтеграційних процесах [12];

– свобода, що проголошує людину вільною від впливу державної влади, релігії, соціальних груп тощо. Так, свобода пересування дає громадянам право вільно пересуватися та проживати в межах Європейського Союзу. Індивідуальні свободи (зокрема, повага до приватного життя, свобода думки, релігії, зібрань, вираження поглядів та інформації) захищені Хартією Європейського Союзу про основні права (2000). Толерантність і свобода забезпечують не лише право людини самостійно приймати рішення відносно власного життя, але й зобов'язують суспільство поважати такі рішення [8; 16];

– гуманізм, котрий розглядає людину як абсолютну цінність та істоту, що самовдосконалюється. Він передбачає повагу до людини, особливостей її розвитку, індивідуальності тощо. Гуманізм лежить в основі розвитку європейської освіти та запускає механізми успішної діяльності особистості на шляху досягнення своїх цілей;

– міжособистісні стосунки як важлива складова частина соціальних зв'язків та спілкування людей. Вони ґрунтуються на повазі до всіх людей, визнанні їхнього права на власну думку тощо;

– мир і міжнародне взаєморозуміння;

– міжкультурна освіта, що зумовлюється, зокрема, легальними і нелегальними міграційними потоками у країнах Європи, мобільністю освіти, просуванням ідеї соціальної згуртованості шляхом включення до освітнього процесу всіх його учасників з різних країн [11];

– екологічна обізнаність – усвідомлення того, що відбувається в навколишньому середовищі, прийняття на себе екологічної та соціальної відповідальності, зміни в поведінці людини стосовно збереження навколишнього середовища [10] тощо.

Слід відзначити, що на формування вищезначених цінностей впливають ціннісно-орієнтовані системи, зокрема релігія, світогляд, політичні теорії тощо. Окрім того, церква, засоби масової інформації та різні спільноти можуть теж виховувати цінності, але їхній вплив не є стійким. Людям все частіше доводиться конструювати власну ідентичність та розвивати свою власну систему цінностей, а також самостійно нести відповідальність за вибір власних цінностей.

Водночас кожна країна повинна знайти відповідний баланс в освіті між національною та міжнародною орієнтацією, щоб зміцнити визначені цінності як на національному, так і на міжнародному рівні. Формування певних цінностей (зокрема, рівність і солідарність, свобода, недискримінація) визнається складним через відмінності в національних, історичних, політичних, культурних, соціальних, релігійних особливостях розвитку різних країн Європи [13]. Незважаючи на тенденцію до глобальної інтеграції та мобільності в освіті, важливою є цінність історичного розвитку кожної нації, збереження її унікальності, підтримка культурного та мовного різноманіття. Розвиток європейського виміру освіти націлений не на скасування національних відмінностей заради європейської ідентичності, а на формування єдності в різноманітності [9]. Європейський Союз завжди наголошував на важливості цінностей демократії та толерантності для Європи як спільноти і для її держав-членів [9].

З огляду на це у процесі формування цінностей особистості важливою є орієнтація не лише на загальноновизнані цінності, але й національні цінності [8; 17].

Висновки і пропозиції. Отже, європейська освіта спирається на ліберальні цінності, що визначені в низці європейських освітніх документів і включають такі цінності, як: демократія, толерантність, національна й міжнародна орієнтація, рівність для всіх людей, антирасизм та недискримінація, представництво та верховенство права, людська гідність, права людини, солідарність, свобода, гуманізм, міжособистісні стосунки, мир і міжнародне взаєморозуміння, міжкультурна

освіта, екологічна обізнаність тощо. Утім, у формуванні вищезазначених цінностей важливим визнається збереження культурної ідентичності кожного народу та врахування історичних, політичних, економічних, соціальних, освітніх і культурних умов розвитку кожної країни Європи.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми, що вивчається. Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо визначення форм, методів, засобів, умов успішного формування в учнів провідних європейських цінностей.

Список використаної літератури:

1. Аксиологічні засади сучасної системи освіти України : навч.-метод. посібн. / О.О. Базалук, О.П. Кравченко, Л.М. Харченко. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво КСВ», 2019. 87 с.
2. Винничук Р., Кравченко Л. Аксиологічний підхід у вітчизняній педагогічній науці та практиці: історико-педагогічна ретроспектива. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Вип. 23. С. 22–28. URL : <https://doi.org/10.3398/9/2075-146x.2019.23.183168> (дата звернення: 31.08.2020).
3. Калюжна Т.Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти : монографія / за наук. ред. О.В. Уваркіної. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 128 с.
4. Левківська К.В. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів : навч.- метод. посібн. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. 136 с.
5. Ткачова Н.О. Історія розвитку цінностей в освіті : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2004. 423 с.
6. Bunikowski D. Values and Axiology in the European Union Legal System in Context of the European Culture and the Constitution for Europe. Why does the EU Need the Axiology? 2013. URL : <https://www.researchgate.net/publication/303971870> (дата звернення: 01.05.2021).
7. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Union of equality : EU anti-racism action plan 2020-2025. URL : https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_-2025_en.pdf (дата звернення: 28.05.2021).
8. Drellich S. European Axiological Community: a Unity Impossible to Deny. *4Liberty*. 2013. September 13. URL : <http://4liberty.eu/european-axiological-community-a-unity-impossible-to-deny/> (дата звернення: 31.08.2020).
9. Educational Roots, Reform in the Twentieth Century, Contemporary Reform Trends, Future Challenges. URL : <https://education.stateuniversity.com/pages/2547/Western-Europe.html> (дата звернення: 02.09.2020).
10. Environmental Awareness as a Universal European Value: monograph / Ed. I. Mihajlović. Belgrade: University of Belgrade, 2016. 261 p. URL : <http://media.sjm06.com/2016/02/Monograph-Environmental-awareness-as-a-universal-European-Value.pdf> (дата звернення: 11.05.2021).
11. Faas D., Hajisoteriou Ch., Angelides P. Intercultural Education in Europe: Policies, Practices and Trends. *British Educational Journal*. 2014. Vol. 40. № 2. P. 300–318. URL : https://www.researchgate.net/publication/261675132_Intercultural_education_in_Europe_Policies_practices_and_trends (дата звернення: 10.05.2021).
12. Grimmel A. Solidarity in the European Union: Fundamental Value or “Empty Signifier”. 2017. URL : https://www.researchgate.net/publication/318183890_Solidarity_in_the_European_Union_Fundamental_Value_or_Empty_Signifier (дата звернення: 11.05.2021).
13. Joint Statement on Citizenship Education & EU Common Values by the EU CONVINCe Project Partners. A Joint Initiative on Promoting EU Common Values and Inclusive Education. URL : <https://www.esha.org/esha-projects/eu-common-values-and-inclusive-education/> (дата звернення: 01.09.2020).
14. Kutnick P., Brighi A., Avgitidou S. et al. The Role and Practice of Interpersonal Relationships in European Early Education Settings: Sites for Enhancing Social Inclusion, Personal Growth and Learning? *European Early Childhood Education Research Journal*. 2007. № 15(3), p. 379–406. URL : <http://dx.doi.org/10.1080/13502930701679429> (дата звернення: 10.05.2021).
15. McCrudden Ch., Prechal S. The Concepts of Equality and Non-Discrimination in Europe: A practical Approach. 2009. 60 p.
16. The EU Values. URL : <https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/> (дата звернення: 27.03.2021).
17. Veugelers W., Groot I., Stolk V. Research for CULT Committee – Teaching Common Values in Europe. 2017. URL : [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/585918/IPOI_STU\(2017\)585918_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/585918/IPOI_STU(2017)585918_EN.pdf) (дата звернення: 27.04.2021).

Zolotukhina S., Ionova O., Luparenko S. Current values of modern European education

The article authors reveal the leading and current values which are the basis for development of modern European education. The main documents that determine the current values of educational system in European countries are highlighted. They are: Universal Declaration of Human Rights (1948); UNESCO Declaration and Integrated Framework of Action on Education for Peace, Human Rights and Democracy (1995); The Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000); Framework Decision on Combating Racism and Xenophobia and Other Legal Means to Combat Racism (2008); Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (2010); Declaration on Promoting Citizenship and the Common Values of Freedom, Tolerance and Non-Discrimination through Education (2015) etc. The authors emphasize that European countries rely on liberal values which become the basis of educational system in European countries and development of European community. The current values that determine the development of European education are characterized. They are democracy (citizens' participation in social life; democratic politics; democratic society), tolerance (tolerant personal relationships; tolerance for different social and cultural groups, inclusive society), national and international orientation, equality for all people, anti-racism and non-discrimination, representation and the rule of law, human dignity, human rights, solidarity, freedom, humanism, interpersonal relationships, peace and international understanding, intercultural education, ecological awareness etc.

The article authors pay special attention to the fact that existing trend towards global integration and mobility in education, culturally-mixed or hybrid nature of European society does not mean the abolition of national differences between different countries for the sake of European identity. On the contrary, the values of historical development of every European country and every nation, preserving their uniqueness, support for cultural and linguistic diversity and formation of unity in diversity are considered to be significant.

Key words: *values, education, European education, democracy, tolerance, human rights.*